

ÂŞIK MEHMED B. HÂFİZ ÖMER B. BAYEZİD ET-TRABZONÎ VE ESERLERİ

Muhammet Ali TUZLU*

Hayatı

Osmanlı'da 16. yüzyılın ortalarından 17. yüzyılın başlarına uzanan süreçte yaşamış Trabzonlu seyyah, coğrafya ve kozmografya bilgini Âşık Mehmed'in tam ismi Mehmed b. Ömer b. Bayezid el-Âşık'tır. Babası Trabzon'un Tekfur Sarayı Mahallesi'nden olup¹ annesi Orta Hisar yerleşkesinde yer alan Kule Hamamı² Mahallesi'ndendir. İlk eğitimini aldığı babası Ömer b. Bayezid, Hatuniye Camii Külliyesi'nde yer alan Dârü't-Ta'lim-i Kur'an'da Kur'an eğitmenidir ve 1572 tarihinde padişahın emri ile camiye dönüştürülen Ayasofya Camii'nde ilk Cuma namazını kıldıran kişidir.³

Âşık Mehmed 1556 - 1557 yılları civarlarında Trabzon'da Tekfur Sarayı Mahallesi'nde⁴ dünyaya gelmiştir. Çocukluk yaşlarından itibaren medrese eğitimi alarak Arapça ve Farsça dillerini öğrenmiş, yaşadığı toprakların kültürel zenginliği vesilesiyle de Rumcaya aşına olarak büyümüştür. O, çocukluğundan itibaren ilim öğrenmeye ve seyahate tutkun bir kimsedir. Öyle ki, kendisinin çağdaş tarih ve coğrafya bilginlerinden ayrılan yönü, çeşitli ilim, kütür ve fikir merkezlerinde tecrübeler kazandığı yaklaşık yirmi

* Arş. Gör., Trabzon Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Anabilim Dalı, muhammetalituzlu@trabzon.edu.tr.

¹ Bahçecik Mahallesi'nin bulunduğu yerleşkeye tekabül etmektedir. Günümüze bazı kalıntıları ulaşan bu bölge üzerinde halihazırda arkeolojik çalışmalar yürütülmeye devam etmektedir. Ayrıntılı bilgi için bk. Turgay Beşyıldız, "Trabzon tarihinin kayıp miras kardeşleri! Tekfurun Sarayı ile Vazelon Manastırı", *Haber61* (2021).

² Günümüzde Ortahisar'da yer alan Gazipaşa İlkokulu'nun güneyindeki bölgeye tekabül etmektedir. Ak, dönemin Trabzon'unda Kule Hamamı Mahallesi isminde bir mahalle bulunmadığını ve müellifin zikrettiği bölgenin Çifte Hamam olabileceği düşüncesinden hareketle ilgili konunun Mescid-i Amasya Mahallesi yakınlarında olabileceğini, buna bağlı olarak da Âşık Mehmed'in annesinin Amasya'dan gelmiş olma ihtimali bulunduğunu ifade etmektedir. Ak, bu düşüncüyü ileri sürerken, Lowry'nin, Trabzon Şehrinin İslamlaşma ve Türkleşmesi 1461 - 1593 eserinde yer alan Çifte Hamam'ın Amasya Mahallesi'nin yanında yer aldığı bilgisinden hareket etmektedir. Ancak bu görüşün hatalı olabileceği kanaatindeyiz. Zira a) Çifte Hamam ve Kule Hamamı isimli yapılar sur içinde birbirlerinden farklı yerleşkede yer alan iki ayrı hamamdır. Her ikisi Orta Hisar'da yer alsa da Kule Hamamı Aşağı Hisar'a, Çifte Hamam ise Yukarı Hisar'a daha yakındır. Dolayısıyla Âşık Mehmed'in Kule Hamamı Mahallesi olarak bahsettiği yer ve Çifte Hamam'ın bulunduğu konum birbirlerinden farklıdır. b) Âşık Mehmed eserinde bizzat Kule Hamamı Mahallesi ifadesini kullanmıştır. Dolayısıyla o dönem Kule Hamamı mahallesi isminde resmi bir yer adı mevcut olmasa bile muhtemelen sözlü gelenekte yaygın olarak kullanılıyor olmalıdır. Nitekim 1643-1656 yılları arasında Trabzon Şer'iyye Sicilleri'nde Kule Mahallesi isminin açık bir şekilde yer aldığı gözlemlenmektedir. c) Evliya Çelebi'nin Trabzon seyahatindeki gözlemleri ve hamamlar üzerine yapılan akademik çalışmalar, bu iki hamamın birbirinden farklı yerlerde olduğu bilgisini de desteklemektedir. Bu doğrultuda Âşık Mehmed'in Kule Hamamı Mahallesi olarak zikrettiği bölge iç kalenin kuzey tarafında yer alan kuleye yakınlığı nedeniyle Kule Hamamı olarak adlandırılan hamamın bulunduğu yerleşke olmalıdır. Bu yerleşke ise Haşim Karpuz'un tespitleri neticesinde günümüzde Ortahisar Mahallesi'nde yer alan Gazipaşa İlkokulu'nun güneyindeki bölgeye karşılık gelmektedir. Çifte Hamam ise Uçar'ın aktardığına göre Ortahisar Mahallesi İslahane sokak no.28'de yer almaktadır. Bk. Âşık Mehmed, *Menâzırı'l-avâlim*, haz. Mahmut Ak (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2007), 38; Heath Lowry, *Trabzon Şehrinin İslamlaşma ve Türkleşmesi 1461 - 1593*, çev. Heath Lowry - Demet Lowry (İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2005), 32-33. Kule Hamamı ve Çifte Hamam hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Kenan İnan, "Kadı Sicillerine Göre Trabzon Şehrinin Fiziki Yapısı 1643-1656", *Osmanlı Araştırmaları* 18 (1998), 161-186; Filiz Uçar, *Trabzon'da Türk Devri Hamamları* (Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020), 141 vd.; Özkan Özer Keskin, "Trabzon Gülbahar Hatun (Hatuniye) Vakfına Ait Yapılar ve Sunduğu Hizmetler", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi* 30 (2021), 489; Haşim Karpuz, "Trabzon'daki Türk Devri Hamamları", *Trabzon 88-89 Kültür Sanat Yıllığı* (İstanbul: Trabzonlular Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları, 1989), 110-111, 114-115; Melek Öksüz, *1746-1789 Tarihleri Arasında Trabzon'da Sosyal ve Ekonomik Hayat* (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004), 61, 128-130.

³ Süleyman Gür, "Osmanlı Döneminde Yetişen Trabzonlu Müellifler ve Eserleri: Bir Literatür Tespiti Denemesi", *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (2018), 169; Âşık Mehmed, *Menâzırı'l-avâlim*, 1/37-40; Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, çev. Coşkun Üçok (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992), 152-153.

⁴ Günümüzde Erdoğan Mahallesi'nin bulunduğu bölgeye tekabül etmektedir.

iki – yirmi üç yıl süren seyahatleridir. Henüz yirmi yaşında iken Trabzon’dan ayrılarak Karadeniz Bölgesi başta olmak üzere Doğu Anadolu, Marmara, Ege ve Kafkas bölgeleri, Kıpçak, Çerkes, Kıbrıs ve Rodos toprakları, Kahire, Beyrut, Şam ve İstanbul güzergahındaki pek çok yere seyahat etmiştir. Seyahatleri sırasında iklim ve coğrafi şartların zorluğunun yanı sıra savaş ortamının oluşturduğu problemler ile başa çıkmak zorunda kalmıştır. Ancak tüm bu zorlu süreç Âşık Mehmed’in heyecanını kıramamış, yolculuk yaptığı bölgedeki ilim ve kültür merkezlerinden istifade etmesini engelleyememiştir. O, ayrıca bu yolculukları sırasında pek çok kitap temin etmiş, tanıştığı ümera ve ulemanın da hizmetinde bulunmuştur.⁵

Âşık Mehmed’in vefat ettiği tarihe yönelik kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Araştırmacılar tarafından genelde G. Flugel’in ileri sürdüğü 1600 tarihi esas kabul edilse de İbrahim Miroğlu 1598; İbrahim Hakkı Akyol 1613 tarihlerini ileri sürmektedirler. Âşık Mehmed’in hayatı ve eserleri üzerine en kapsamlı araştırmayı yapan Mahmut Ak ise *Menâzirü’l-avâlim* eserinin nüshalarını takip ederek yaptığı analiz sonrasında müellifin 1605 tarihine kadar yaşamış olabileceğini dile getirmektedir. Bu minval üzere, müellifin vefat tarihinin 1605 sonrası olarak kabul edilmesinin en doğru yargı olacağı kanaatindeyiz.⁶

Eserleri

Mehmed b. Ömer b. Bayezid el-Âşık’ın bilinen tek eseri, *Menâzirü’l-âvâlim*’dir. Ancak gerek tarihi kaynaklarda müellifin isim benzerliği bulunan başka bir müellif ile karıştırılması gerek yazma eserlerin kataloglara kaydedilirken hatalı isim eklenmesi sonucu bazı eserler kendisine nispet edilmiştir. Bu eserlerin isimleri şu şekildedir: *Hulâsatü’l-ahbâr*, *İhtisârü’l-hulâsa*, *Ahbâru Mekkiyye*, *Şerhu Şemâil-i Tirmizî*, *Atıyyetü’l-vehhâb el-fâsıla beyne’l-hatâi*, ve *s-savâb*, *Huliyü’l-eyyâm fi hulefâi’l-İslâm*, *Risâle fi’l-tasavvuf*.⁷

Mahmut Ak, yaptığı araştırma sonucu Mehmed b. Ömer b. Bayezid el-Âşık’a nispet edilen *Hulâsatü’l-ahbâr*, *İhtisârü’l-hulâsa*, *Ahbâru Mekkiyye*, *Şerhu Şemâil-i Tirmizî* eserlerinin aslında Âşık Mehmed el-Hanefî’ye ait olduğunu zikrederek, bu iki müellifin isim benzerliğinden ötürü karıştırıldığına dikkat çekmiştir. O ayrıca, *Atıyyetü’l-vehhâb el-fâsıla beyne’l-hatâi* ve *s-savâb* başlıklı eserin Âşık Mehmed’e ait olamayacağını da dile getirmektedir.⁸ İlgili eser Muhammed Beg Özbekî *Burhân-pûrî*’ye (ö. 1110/1698)⁹ aittir. Diğer iki eserin durumu ise şu şekildedir:

1. *Huliyü’l-eyyâm fi hulefâi’l-İslâm*

Süleymaniye Kütüphanesi’nde¹⁰ yer alan bu eserin müellifi olarak Muhammed b. Hafız Ömer b. Bayezid et-Trabzônî ismi zikredilmiştir. Ancak, bu nispet hatalıdır. Zira 4 cilt ve 991 sayfadan oluşan eser Arapça olup Atâ Hüsnî Bek (öl. h. 1327-1328) isimli müellife ait bir İslam tarihi kitabıdır. Birinci cildi siyer, ikinci cildi *Hulefâ-i Râşidîn*, üçüncü cildi Emevîler, dördüncü cildi ise Abbâsîler dönemlerini ele almaktadır. Ayrıca Süleymaniye Kütüphanesi’nde¹¹ bu eserin başka bir nüshası daha bulunmakta ve müellifi olarak Atâ Hüsnü Bey ismi yer almaktadır.

⁵ Âşık Mehmed, *Menâzirü’l-avâlim*, 1/40-61; Babinger, *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*, 153; Gottfried Hagen, “The Traveller Mehmed Aşık”, *Essays on Ottoman Civilization* (Praha: Academy of Sciences of the Czech Republic Oriental Institute, 1998), 146-147.

⁶ İsmet Miroğlu, “Âşık Mehmed”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/553; Âşık Mehmed, *Menâzirü’l-avâlim*, 1/62-63.

⁷ Kâtib Çelebi, *Keşfü’z-zunûn an esâmi’l-kütüb ve’l-fünûn*, ed. Kılıslı Muallim Rifat - Şerefeddin Yaltkaya (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014), 2/1833-1834; Âşık Mehmed, *Menâzirü’l-avâlim*, 1/69-71; Mehmed Tahir, *Osmanlı müellifleri*, haz. M.A.Yekta Saraç (İstanbul: Türkiye Bilimler Akademisi, 2016), 1104; Gür, “Osmanlı Döneminde Yetişen Trabzonlu Müellifler ve Eserleri: Bir Literatür Tespiti Denemesi”, 170.

⁸ Âşık Mehmed, *Menâzirü’l-avâlim*, 1/69-71; Mahmut Ak, “Aynı Adı Taşıyan İki Osmanlı Müellifi (Âşık Mehmed b. Ömer), *İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri*, 1 (1995), 9-13.

⁹ Muhammed Beg el-Özbekî, *Atıyyetü’l-vehhâb el-fâsıla beyne’l-hatai ve s-savâb*, (Kahire: Mektebetü Nil, ts.)

¹⁰ Bağdatlı Vehbi Koleksiyonu, No. 1255.

¹¹ İzmirli İsmail Hakkı Koleksiyonu, No. 2220.

2. *Risâle fi't-Tasavvuf*

Süleymaniye Kütüphanesi'nde¹² yer alan eserin müellifi olarak Âşık Mehmed, Mehmed b. Ömer b. Bâyezid et-Trabzonî er-Rûmî ismi kaydedilmiştir. Ancak bu eserin hem isminin hem de müellifinin hatalı olarak kaydedildiğini ifade etmek gerekir. Zira eserin asıl ismi *Risâletu Bahsi Cebriyye* olup, *Kitâbu Bahsi Cebriyye* başlığı altında ilgili konu tasavvufi sohbet edasıyla kaleme alınmıştır. Müellif eserinde kendisini Âşıkî olarak tanıtmıştır. Bu minval üzere isminin yanında kendisine ait herhangi başka bilgiye yer vermemesi, lakap, üslup ve eser muhtevasının farklı olması gibi nedenlerden ötürü ilgili eserin Âşık Mehmed'e ait olmadığı anlaşılmaktadır.

3. *Menâzirü'l-avâlim*

Menâzirü'l-avâlim terkibi “manzara, tablo, görünüm” gibi anlamlara gelen *manzârun* kelimesinin çoğulu olan *menâzir* ile “dünya, yer yüzü, kainat” gibi anlamlara gelen *âlem* kelimesinin çoğulu olan *avâlim* kelimelerinden oluşan Arapça bir sıfat tamamlamasıdır. Müellif eserin telif sebebi olarak, yaptığı seyahatler sonrasında kazandığı tecrübe ve birikimi unutmaya başlaması nedeniyle kendisinde bu birikimi yazıya geçirme düşüncesinin hasıl olduğunu zikretmektedir. 10 Muharrem 1005/3 Eylül 1596 tarihinde Şam'da bulunduğu zaman eserini yazmaya başlayan Âşık Mehmed, yaklaşık 20 aylık bir süreç sonrasında 6 Ramazan 1006/12 Nisan 1598 tarihinde eserini tamamlamıştır. İki ciltten oluşan eser talik hattıyla Osmanlı Türkçesi olarak kaleme alınmıştır. Dili sade, yazısı okunaklıdır. Arapça terkip ve ifadelerin kullanıldığı, kimi zaman Arapça-Türkçe darb-ı mesellerin bir arada zikredildiği eserde yer yer Farsça manzumlar da bulunmaktadır. Eser, günümüze müsvedde olarak ulaşmış, beyaza çekilmemiştir. Yurt içinde ve yurt dışında birçok nüshası bulunmaktadır.¹³ *Menâzirü'l-avâlim* kendisinden sonraki müellifleri de etkilemiş, kaynak eser olarak kullanılmıştır. Öyle ki, Taeschner'in aktardığına göre Kâtib Çelebi'nin *Cihannümâ* eserini yazmasının sebeplerinden birisi Âşık Mehmed'in *Menâzirü'l-avâlim*'idir.¹⁴

Menâzirü'l-avâlim ve müellifi hakkında en kapsamlı akademik çalışma, Mahmut Ak tarafından gerçekleştirilmiştir. O, yüksek lisans ve doktora tezinde konu edindiği Âşık Mehmed ve eserini, çeşitli nüshaları ile karşılaştırmalı olarak incelemiş, eserinden ulaştığı ipuçları vesilesiyle hayatı hakkında ayrıntılı bilgiye ulaşılmasına vesile olmuştur. Onun titiz çalışmaları neticesinde *Menâzirü'l-avâlim*, 2007 yılında Türk Tarih Kurumu tarafından üç cilt olarak neşredilmiştir. Birinci cilt (tahlil ve dizin) Âşık Mehmed'in hayatı ve eserin genel özelliklerini havidir. İkinci ve üçüncü ciltler ise *Menâzirü'l-avâlim*'in müellif hattıyla müsvedde olarak bulunan Hâlet Efendi nüshasının esas alınmasıyla günümüz Türkçesine aktarılmış halidir.¹⁵

Araştırmalarımız neticesinde *Menâzirü'l-avâlim*'in Ak'm çalışmasında zikredilmeyen bir nüshası daha tespit edilmiştir. Bu nüshanın bilgileri şu şekildedir: *Nuruosmaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, no. 3426*, 564 yk. Nüshanın sonunda yer alan manzumenin son mısraının *Seyr-i pehn-i avâlim oldı temâm* bitiş tarihi (h.1006) olduğu kaydedilmektedir. Müellif nüshasında da aynı bilginin yer aldığı göz önüne alındığında, bu nüshasının müellif nüshası ile irtibatlı olduğu düşünülebilir.

Muhtevası

Eser “besmele, hamdele, salvele, mukaddime, dua ve sebep-i telif” konularını içeren bir giriş ile başlamaktadır. İslâm ilim geleneğinde mutad olan bu girişin akabinde bâblara ayrılmadan önce *Fâtîha-ı*

¹² Hacı Mahmud Efendi Koleksiyonu, 1496.

¹³ Âşık Mehmed, *Menâzirü'l-avâlim*, 1/76-83. Yurt içi ve yurt dışındaki nüshaları hakkında ayrıntılı bilgi için bk. a.mlf Âşık Mehmed, *Menâzirü'l-avâlim*, 1/90-95.

¹⁴ Miroğlu, “Âşık Mehmed”, 3/553.

¹⁵ Âşık Mehmed'in *Menâzirü'l-avâlim* isimli eserinin tahlil, dizin, metin ve muhtevası hakkında daha detaylı bilgi ve değerlendirmeler için bk. Âşık Mehmed, *Menâzirü'l-avâlim*, 3 Cilt. haz. Mahmut Ak. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2007.

Kelâm olarak isimlendirilen, Allah'ın varlığı, birliği ve sıfatları konuları ele alınmaktadır. Bu bölümün en dikkat çekici özelliği, müellifin seyahatleri sırasında karşılaştığı Hristiyanlar ile münakaşalarına yer vermesidir. Ardından çeşitli alt başlıklara bölünmüş iki bâb ve son kısımda yer alan *Hatime-i Kitâb*, *Hatm-i Merâm ve Tarih-i İtmâm* isimli başlıklar ile nihayete ermektedir. Bâblar, manzara>feth>arz şeklinde isimlendirilen alt kollara ayrılmaktadır.¹⁶

Âvâlim-i Ulviyyeye ve Bazı Âvâlim-i Süfliyyeye Müşrif Olan Menâzır Fethleri başlığı verilen birinci bâb, on iki manzaradan meydana gelmektedir. Çoğunlukla dinî referanslara müracaat edilerek müellifin deyimleriyle ulvî ve süflî alemlerden bahsedilen bu bölümde güneş, ay, yıldızlar, sidre-i muntehâ, melekler, cinler, şeytanlar gibi konular yer almaktadır. Müellif her manzarayı açıklarken öncelikle konuyla ilgili ihtiyaç hissetmesi durumunda lugavî ve istilahî açıklamalara, daha sonra tercihini desteklemesi amacıyla Arap şiirinden örnekler getirerek istişhâda başvurmuştur. Müellifin ele aldığı konuda temel dayanak noktası delil olarak getirilebilecek âyet ve hadislerdir. Hemen her konuyu açıklarken âyet ve hadisleri merkez alan müellif, öncelikle nasların Arapça metinlerini zikretmiş, ardından tercümelerini ve açıklamalarını da ekleyerek konuyla bağlantısını dile getirmiştir. Daha sonra ise delil olarak kullanılan bu rivayetlerin sıhhatini değerlendirmiş, senette yer alan ricâl hakkında bilgi vererek cerh ve ta'dilîne dair açıklamalarda bulunmuştur.¹⁷

Âvâlim-i Süfliyye ve Mükevvênât-ı Mahsûseye Havâle Olunan Menâzır Fethleri başlığı altında kaleme alınan ikinci bâb en hacimli bölümdür ve on sekiz manzaradan oluşmaktadır. Sırasıyla *Arz*, *Beytullâh*, *Yer Yüzünün Ölçüsü ve Uzunluğu*, *İklim*, *Denizler*, *Adalar*, *Göl-Bataklık ve İçindeki Hayvanlar*, *Nehirler*, *Su Pınarları-Kuyu ve Çağlayanlar*, *Sıcak Su Kaynakları ve Kaplıcalar*, *Dağlar-Tepeler*, *Şehirler ve Yerleşim Yerleri*, *Muhtelif Hava Olayları ve Anâsır-ı Erbaa*, *Kokular*, *Madenler*, *Bitkiler ve Meyveler*, *Hayvanlar*, *İnsan vücudu ve Azâları* konuları ele alınmaktadır. Bu bâbda genel olarak başlıklar Arapça ve Farsça terkiplerden türetilmiş, ele alınan konuda lugavî ve istilahî tanım ile başlanmış, varsa Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerden açıklamalar zikredilmiş, şiirlerden istişhâd yapılmıştır. İncelenen başlık altında müellif kendi gözlemleri ya da duyumları bulunması durumunda bunları doğrudan aktarmıştır. Birçok bölümde ise Ebû'l-Fidâ'nın (öl.732/1331), *Takvîmü'l-büldân*, Kazvî'nin (öl. 682/1283), *Âsârü'l-bilâd ve ahhârü'l-ibâd* eserleri gibi kaynaklardan topladığı bilgileri kullanmak suretiyle konuları açıklamıştır. Bunu yaparken de genellikle bilgiye ulaştığı kaynağın ismini eserinde açıkça zikretmiştir.¹⁸

Hâtme-i Kitâb başlığı altında dünyanın yok oluşu, insanlığın sona ermesi ve kıyamet gününün zamanından bahsedilmektedir. Kıyamet üzerine İmam-ı A'zâm'ın (öl. 150/767), *Şerhu Fikhi'l-Ekber*,¹⁹ *Muhammed b. Şâhânşâh'ın Muhtasârü Mir'âtü'z-zamân* vb. eserlerde yer alan bilgilerin yanı sıra Kâ'b el-Ahhâr (öl. 32/652-53 [?]), Vehb. b. Münebbih'den (öl. 114/732) gelen isrâîlî rivâyetlere ve Tevrât'ta yer alan hükümlere de yer vererek konuyla ilgili genel bir perspektif sunmaya çalışmıştır. Zikrettiği rivayetleri hadisler ve âyetlerle karşılaştırmalı olarak incelemiş, delil getirdiği hadislerin sıhhatine değinmiş ve haber-i vâhidin hüccetliği konusuna yer vermiştir. Tüm bu açıklamaların ardından müellif, kıyamet saatinin ancak Allah tarafından bilinebileceğine dair kanaatini ifade ederek, bölümü tamamlamıştır.²⁰ *Hatm-i Merâm ve Tarih-i İtmâm* başlığı ile kaleme alınan son bölümde ise eserin tertibine dair birtakım açıklamaların ardından yazım aşamalarına, süresine ve bitiş tarihine değinilmiştir.²¹

¹⁶ Âşık Mehmed, *Menâzırü'l-avâlim*, 1/83-84.

¹⁷ Âşık Mehmed, *Menâzırü'l-avâlim*, (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, No. 991), 7b,7a,13a, 14b,14a,15b,15a, vd.

¹⁸ Âşık Mehmed, *Menâzırü'l-avâlim*, (Süleymaniye, Hamidiye, 991), 28a-258a.

¹⁹ İmâm-ı Âzâm Ebû Hanîfe'nin eserinin ismi *Fikhu'l-ekber*'dir. Müellif burada ya hatalı bir kullanımda bulunmuş yahut da Alî el-Kârî'nin *Şerhu'l-Fikhi'l-ekber* eserini kastetmiş olmalıdır. Bk. Ahmet Özel, "Alî el-Kârî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/404.

²⁰ Âşık Mehmed, *Menâzırü'l-avâlim*, (Süleymaniye, Hamidiye, 991), 259b-259a.

²¹ Âşık Mehmed, *Menâzırü'l-avâlim*, (Süleymaniye, Hamidiye, 991), 260b.

Resim 1: Âşık Mehmed'in Yazma Eserler Kurumu'nda yer alan Menâzırü'l-âvâlim eserinin ilk iki sayfası (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, No. 991)

Kaynakça

- Âşık Mehmed. *Menâzırü'l-âvâlim*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye, 991, 1a-260b.
- Âşık Mehmed. *Menâzırü'l-âvâlim*. haz. Mahmut Ak. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2007.
- Ak, Mahmut. "Aynı Adı Taşıyan İki Osmanlı Müellifi (Âşık Mehmed b. Ömer)". *İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri*, 1 (1995), 9-14.
- Babinger, Franz. *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*. çev. Coşkun Üçok. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2. Basım., 1992.
- Beşyıldız, Turgay. "Trabzon tarihinin kayıp miras kardeşleri! Tekfurun Sarayı ile Vazelon Manastırı". *Haber61*. 2021. <https://www.haber61.net/yazar-yazilari/trabzon-tarihinin-kayip-miras-kardesleri-tekfurun-sarayi-ile-h503484.html>
- Gür, Süleyman. "Osmanlı Döneminde Yetişen Trabzonlu Müellifler ve Eserleri: Bir Literatür Tespiti Denemesi". *Karadeniz Teknik Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5/1 (2018), 155-239.
- Hagen, Gottfried. "The Traveller Mehmed Aşık". *Essays on Ottoman Civilization*. 145-154. Praha: Academy of Sciences of the Czech Republic Oriental Institute, 1998.
- İnan, Kenan. "Kadı Sicillerine Göre Trabzon Şehrinin Fiziki Yapısı 1643-1656". *Osmanlı Araştırmaları* 18 (1998), 161-186.
- Karpuz, Haşim. "Trabzon'daki Türk Devri Hamamları". *Trabzon 88-89 Kültür Sanat Yıllığı*. İstanbul: Trabzonlular Kültür ve Yardımlaşma Derneği Yayınları, 1989.

- Kâtib Çelebi. *Keşfü 'z-zunûn 'an esâmi 'l-kütüb ve 'l-fünûn*. ed. Kilisli Muallim Rifat - Şerefeddin Yaltkaya. 2 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2014.
- Lowry, Heath. *Trabzon Şehrinin İslamlaşma ve Türkleşmesi 1461 – 1593*. çev. Heath Lowry - Demet Lowry. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, 2005.
- Mehmed Tahir. *Osmanlı müellifleri*. haz. M.A. Yekta Saraç. İstanbul: Türkiye Bilimler Akademisi, 2016.
- Miroğlu, İsmet. “Âşık Mehmed”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 3/553. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Öksüz, Melek. *1746-1789 Tarihleri Arasında Trabzon'da Sosyal ve Ekonomik Hayat*. Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004.
- Özbekî, Muhammed Beg. *Atıyyetü 'l-Vehhâb el-fâsıla beyne 'l-hatai ve 's-savâb*, (Kahire, Mektebetü Nîl, ts.)
- Özel, Ahmet. “Ali el-Kârî”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/403-405. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Özer Keskin, Özkan. “Trabzon Gülbahar Hatun (Hatuniye) Vakfına Ait Yapılar ve Sunduğu Hizmetler”. *Karadeniz İncelemeleri Dergisi* 30 (2021), 473-508.
- Uçar, Filiz. *Trabzon'da Türk Devri Hamamları*. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2020.